

УДК 336.71:336.764.061.1:336.77

*М.Й. МАЛІК, доктор економічних наук, професор,
академік НААН, завідувач відділення
соціально-економічних проблем розвитку сільських територій
Національний науковий центр «Інститут аграрної економіки»
Л.О. ВДОВЕНКО, кандидат економічних наук, доцент
Вінницький національний аграрний університет*

Монетарні інструменти стимулювання кредитної активності комерційних банків

Постановка проблеми. Головна роль в організаційному механізмі управління банківським кредитним забезпеченням в Україні належить Національному банку України (НБУ), грошово-кредитна політика якого є складовою загальноекономічної політики, ефективність якої сприяє створенню відповідних монетарних умов для зростання економіки в цілому та окремих галузей, серед яких і сільське господарство. Роль НБУ як центрального банку ще більше зростає в посткризовий період, коли виникає необхідність уповільнити негативні наслідки кризових явищ в економіці та сприяти застосуванню монетарних заходів щодо відновлення й стабілізації економіки країни.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Вирішенню питань розвитку монетарних інструментів стимулювання кредитної активності комерційних банків присвячені праці С. Арбузова [15], О. Абакуменка [12], В. Герасименко [2], Л. Коваленко [12], Ю. Колобова [13], О. Петрик [14], С. Науменкова [11] О.Непочатенко [16], П. Стецюка [17]. Проте важливе значення у вирішенні питань активізації кредитної активності банків має удосконалення теоретичного і методичного базису та механізмів і монетарних інструментів, які б відповідали сформованому економічному середовищу, що зумовлює актуальність даного дослідження.

Цими питаннями займаються й іноземні дослідники [6-10].

Мета статті – аналіз особливостей застосування монетарних інструментів та їхній вплив на стимулювання кредитної активності комерційних банків щодо підприємств аграрного сектору економіки.

Виклад основних результатів дослідження. Грошово-кредитна політика НБУ є «окремим напрямом діяльності центрального банку, що визначається, передусім, спрямуванням і масштабами внутрішніх кредитів, які через систему комерційних банків та відповідні передавальні механізми позначаються на розвитку реального сектору господарства» [1, с.131].

Основними монетарними інструментами грошово-кредитної політики НБУ, що знаходяться в його розпорядженні, безпосередньо ним контролюються і використовуються, є норми обов'язкових резервів, облікова ставка, операції на відкритому ринку, рефінансування комерційних банків.

Обов'язкові резерви являють собою частину загальних резервів. Зниження норми обов'язкового резервування НБУ сприяє збільшенню обсягів кредитних вкладень банків у реальний сектор економіки. Нині НБУ регулює ресурсно-кредитний потенціал комерційних банків саме через такий дієвий інструмент грошово-кредитної політики, як норма обов'язкового резервування.

Можливості використання інших інструментів грошово-кредитної політики НБУ є

© М.Й. Малік, Л.О. Вдовенко, 2013

обмеженими й малоефективними, оскільки «використання НБУ операцій на відкритому ринку стримується нерозвиненістю фондового ринку, облікова ставка НБУ має більше індикативний, ніж регулятивний характер; рефінансування НБУ комерційних банків спрямоване більше на підтримку короткострокової їх ліквідності, а не на забезпе-

чення банків ресурсами для нарощування обсягів кредитів та інвестицій в економіку» [2, с.5].

Останніми роками значний вплив на кредитний ринок мало суттєве зниження облікової ставки НБУ (в середньому з 27% у 2000-му до 7,5% у 2012 році) (рис. 1).

Рис. 1. Порівняння рівня облікової ставки НБУ та середньої процентної ставки на кредити підприємствам АПК, %

Складено авторами за даними [17; 3, с. 50].

Облікова ставка як монетарний інструмент НБУ надалі залишається для банківських установ орієнтиром ціни на кредитні ресурси, підвищення якої стимулює скорочення ресурсної бази комерційних банків і тим самим гальмує кредитну активність щодо реального сектору економіки й аграрної сфери зокрема.

Упродовж 2000-2005 років облікові ставки щороку змінювалися по кілька разів, в основному в бік зменшення, а у 2008 році облікова ставка змінювалася двічі в бік збільшення (з 10 до 10,25%).

Значно знизилися процентні ставки комерційних банків України за надані кредити підприємствам АПК, проте ще залишаються неприйнятними для аграріїв (рис.1).

Рівень процентних ставок комерційних банків визначається процентною політикою, фінансовими можливостями комерційного

банку, попитом на кредити, вартістю сформованої ресурсної бази.

Однак облікова ставка не є визначальною при розрахунку процентної ставки. В практиці банківських установ найвищі та найнижчі процентні ставки для аграрних підприємств трапляються досить рідко, в основному позики надаються за середньою вартістю, що говорить про відсутність досконалої методики оцінки кредитоспроможності позичальників, завдяки якій можна правильно спрогнозувати можливості позичальника в майбутньому вчасно розраховуватися за своїми зобов'язаннями. Для запобігання виникненню кредитних ризиків банки не зменшують, а збільшують процентні ставки, що є стримувальним чинником побудови нормальних кредитних відносин між ними й аграрними підприємствами.

Щодо кредитування підприємств АПК, то ситуація така: до 2008 року спостерігала-

ся тенденція до зростання кредитів, наданих підприємствам АПК, із 10,4 млрд грн у 2005 році до 20,1 млрд грн. у 2009 році, тоді як частка кредитів, наданих підприємствам

АПК, в загальній сумі наданих кредитів динамічно скорочувалася з 6,7% у 2005-му до 0,9% у 2009 році (табл.1).

Динаміка кредитування банківською системою України суб'єктів господарювання

Показник	01.01. 2005 р.	01.01. 2007 р.	01.01. 2008 р.	01.01. 2009 р.	01.01. 2010 р.	01.01. 2011 р.	01.01. 2012 р.
Кредити надані всім суб'єктам, млн грн	156268	269294	485368	792244	747348	755030	825320
у т.ч. кредити, надані суб'єктам господарювання – усього, млн грн	109020	167661	276184	472584	474991	508288	580907
Довгострокові кредити всім суб'єктам – усього, млн грн	86227	157224	291963	507715	441778	420061	426430
із них довгострокові кредити, надані суб'єктам господарювання, млн грн	58528	90576	156355	266204	244412	262199	290348
Частка довгострокових кредитів суб'єктів господарювання у загальній сумі наданих кредитів, %	53,7	54,0	56,6	56,3	51,5	51,6	49,9
Частка прострочених кредитів у загальній сумі наданих кредитів, %	2,2	1,7	1,3	2,8	9,4	11,3	9,6
Кредити, надані підприємствам АПК – усього, млрд грн*	10,4	12,8	14,6	20,1	6,8	10,4	12,5*
Частка кредитів, наданих підприємствам АПК в загальній сумі наданих кредитів, %*	6,7	4,8	3,0	2,5	0,9	1,4	1,5
Видано кредитів підприємствам АПК Вінницької області – усього, тис. грн**	61579 1,9	611619,0	695088,2	1196885,4	327208	263052	597025,8
у т.ч. с.-г. товаровиробникам Вінницької області, тис. грн**	384518,7	398150,7	484056,5	275261	28104,0	199515	181895
Середньозважена процентна ставка за кредитами с.-г. товаровиробникам Вінницької області, %**	18,9	17,9	17,1	18,9	25,9	22,5	18,5
Частка с.-г. товаровиробників Вінниччини, що одержали кредити, %*	-	-	27,9	20,4	1,1	3,1	4,6

Джерело : [4, с.57]; [5, с.39].

* Розраховано за даними Управління агропромислового розвитку у Вінницькій області.

Враховуючи те, що аграрне виробництво характеризується нестійкістю й високим ступенем ризику, банки не зацікавлені в співпраці з аграрними підприємствами, про що йдеться також і в зарубіжних джерелах [6 – 10]. Високими залишаються процентні ставки за кредит для аграрних підприємств, а на суттєве їхнє зменшення в майбутньому

сподіватися не варто, оскільки у ціну за кредит банк закладає відсоток за ризиковість операцій.

Так, динаміка залучених кредитних ресурсів в агропромислове виробництво Вінницької області показує їх різке скорочення упродовж 2008-2012 років (вплив світової фінансової кризи) (табл., рис 2).

За цей же період різко скоротилася кількість позичальників кредитних ресурсів із 791 сільгосптоваровиробника в 2005 році до

97 у 2011 році (станом 01.07.2011 р.), або більше як у 8 разів.

Рис. 2. Динаміка кредитування підприємств АПК у Вінницькій області у 2004-2011 рр.

Різке скорочення кількості аграрних підприємств, бажаючих одержати кредитні ресурси з 431 в 2008 році до 24 в 2009-му пов'язане зі зростанням процентної ставки з 18,9 до 25,9% і впливом світової фінансової кризи на банківський сектор, який упродовж 2009 року практично до мінімуму скоротив обсяги кредитування (рис. 2).

Причинами скорочення обсягів кредитування реального сектору економіки впродовж останніх років більшість провідних фахівців вважають фактори пропозиції з боку банківських установ та попиту з боку позичальників.

Однак «вирішальну роль у скороченні кредитування зіграли все-таки фактори пропозиції, пов'язані з проведенням центральними банками багатьох країн світу досить жорсткої грошово-кредитної політики, а також підвищенням банками стандартів кредитування. Крім того, склалася ситуація, коли за наявності значного попиту на кредити та достатньо високої ліквідності банки обмежують кредитування, оскільки не хочуть наражатися на значні кредитні ризики» [11, с. 4].

Грошово-кредитна політика не орієнтована на створення сприятливих умов для кредитування інноваційно-інвестиційних проектів (відсутність нормативів щодо максимальної варіації відсоткових ставок за

кредитами щодо облікової ставки НБУ призводить до завищення відсоткових ставок, що унеможливує окупність більшості проектів) [12, с.250].

На нашу думку, має бути індивідуальний (диференційований) підхід до кожного позичальника не тільки при встановленні процентних ставок, а й при визначенні терміну кредитування, визначенні комісії чи звільненні від неї, який враховував би фінансовий стан позичальника, репутацію та ін. Тобто надійний позичальник повинен мати сприятливі заохочувальні стимули при одержанні кредиту, в іншому разі – втрачається довіра до банків у потенційних клієнтів.

Стабільність рівня цін має сприяти збільшенню заощаджень населення на депозитних рахунках, що є основою створення ресурсної бази комерційного банку, і зниженню процентних ставок за кредитні ресурси. Однак, як показує вітчизняна практика, цього не сталося.

Випереджальні темпи приросту грошової маси порівняно із збільшенням монетарної бази в 2011 році (обсяг монетарної бази на 01.01.2012 р. становив 239,9 млрд грн, а її річний приріст дорівнював 6,3%) забезпечувалися активізацією механізму мультиплікації коштів, що доводить про збільшення потенціалу грошової пропозиції (ресурсних можливостей) банківської системи для за-

безпечення процесів економічного розвитку країни. Підтримуючи нульові ставки нормативів обов'язкового резервування за залученими коштами в національній валюті, Національний банк України фактично усунув перепони для грошової експансії банків та активного використання гривневих ресурсів банків для кредитування економіки [13, с.6].

Збалансованість монетарної політики полягала в тому, що, з одного боку, зміна норм обов'язкового резервування стримувала надмірне зростання вільної банківської ліквідності й запобігала різким коливанням процентних ставок на міжбанківському ринку, а стабільний курс гривні утримував імпортовану інфляцію на низькому рівні. З іншого боку, монетарна політика не перешкоджала економічному зростанню – за результатами 2011 року реальний ВВП зріс на 5,2% [14, с. 9].

Тобто, як показують результати дослідження, за останні два роки НБУ було здійснено ряд важливих заходів, які сприяли зменшенню рівня інфляції та стабілізації ситуації на валютному ринку, що стали підґрунтям для подальших позитивних змін на грошово-кредитному ринку. Незважаючи на застосування НБУ монетарних механізмів й інструментів, ще не створені сприятливі умови для збільшення кредитування аграрного сектору економіки: зокрема, в 2012 році було збільшено терміни та скасовано окремі обмеження на здійснення операцій прямого РЕПО, тричі знижувалися ставки за активними операціями, зменшено облікову ставку і частку обов'язкових резервів.

У 2012 році залучали кредитні ресурси в підприємницьку діяльність лише 3,8% (80 підприємств Вінницької області – станом на 06.07.2012 р. або на одне підприємство припадає 3,273 млн грн залучених кредитних коштів).

Серед банківських установ, в яких аграрні підприємства Вінницької області в 2012 році залучали кредитні ресурси, найбільша частка ресурсів КредіАгріколь Банк (48,7%), Райффайзен Банк Аваль (24,5%) та ВТБ (11,2%). Крім того, 7,7% кредитних ресурсів залучалося в Ощадбанку, 2,2% – в Банку «Київська Русь», решта – в інших банках.

Таким чином, поліпшення кредитного забезпечення аграрного сектору економіки досі не відбулося, навіть за умови позитивних змін на грошово-кредитному ринку через застосування НБУ монетарних інструментів.

На думку С. Арбузова, «темпи відновлення інвестиційного кредитування аграрного сектору економіки суттєво залежатимуть від ефективності здійснення інституційних та структурних реформ в економіці, спрямованих на сприяння її детінізації, розвиток внутрішнього ринку, малого й середнього бізнесу» [15, с. 8].

Процентна політика НБУ повинна спрямовуватись на стимулювання заощаджувальної активності населення, що сприятиме розв'язанню однієї з важливих проблем банківської системи – нарощування ресурсної бази для фінансування підприємницької діяльності аграрних підприємств.

Ефективність процентного каналу трансмісійного механізму безпосередньо залежить від ефективної роботи фінансового сектору, зокрема його фондового сегмента. Зважаючи на це, особлива увага має приділятися питанням стійкості фінансової системи, а також розвитку та інституційному вдосконаленню фондового ринку [15, с.8].

В Основних засадах грошово-кредитної політики на 2012 рік [16, с.11] також йдеться про необхідність посилення ролі монетарних інструментів (процентної політики) у регулюванні грошово-кредитного ринку. Зокрема, «...у цьому відношенні сприяння Уряду в подальшому розвитку та інституційному вдосконаленні фондового ринку і системи небанківських фінансових установ має не лише поліпшити технічні аспекти проведення монетарних операцій, а й задіяти на належному рівні механізми перетікання капіталів між різними сегментами фінансового ринку. Зазначене забезпечуватиме вагомішу реакцію реального сектору економіки на зміни в грошово-кредитній політиці взагалі та відсоткових ставок зокрема».

Висновки. Дієвість впливу монетарних інструментів на стимулювання розвитку агропромислового виробництва залежить від ефективного їх застосування Національним банком України. Найбільш дієвим мо-

нетарним інструментом стимулювання кредитної активності банків є норма обов'язкового резервування, яка сприяє формуванню ресурсної бази, обмеженість якої не дає змоги здійснювати кредитні вкладення в найбільш ризикові сектори економіки, яким є аграрний сектор.

Незважаючи на очевидний прогрес у розвитку кредитування реального сектору економіки, кредитування аграрної сфери економіки не є достатнім і скорочується, навіть за умови підвищення прибутковості й рівня рентабельності сільськогосподарської діяльності, що не завжди має залежність кінцевого результату від кредитоспроможності підприємств.

Для збільшення ресурсної бази комерційних банків необхідно вдосконалити механізм рефінансування, оскільки попит комерційних банків у рефінансуванні диктується лише потребою у підтримці власної ліквідності, а не в джерелах довгострокових ресурсів для фінансування реального сектору

економіки. Для цього: 1) повинна бути чітка і прозора процедура надання кредитів рефінансування всім банківським установам; 2) необхідне правове регулювання оперативності рефінансування в екстрених умовах; 3) слід удосконалити механізм довгострокового рефінансування.

Для поживлення кредитної активності комерційних банків щодо підприємств аграрного сектору економіки необхідно на державному рівні сприяти їх стимулюванню до співпраці з найбільш ризиковою галуззю – сільським господарством, завдяки застосуванню дієвих інструментів і важелів впливу, в тому числі шляхом введення податкових пільг.

Запроваджені заходи сприятимуть розширенню можливостей банківських установ гнучкіше маневрувати своїм ресурсним потенціалом, а зміна процентної політики в напрямі здешевлення кредитних ресурсів – поліпшенню кредитного забезпечення підприємств аграрного бізнесу.

Список використаних джерел

1. Дзюблук О. Особливості взаємозв'язку грошово-кредитної та валютної політики в період фінансової кризи / О. Дзюблук // Світ фінансів. – 2012. – №1. – С. 130–141.
2. Герасименко В.В. Норми обов'язкового резервування як інструмент державного регулювання ресурсного забезпечення кредитування банками реального сектору економіки / В.В. Герасименко, М.М. Шаповалова // Формування ринкових відносин в Україні. – 2011. – №12(127). – С.3-9.
3. Олійник О. Аналіз ринку кредитних послуг / О. Олійник // Агробізнес сьогодні. – 2011. – №18(217). – С.50–52.
4. Основні показники діяльності банків України на 1 липня 2011 року // Вісник НБУ. – 2011. – № 8(186). – С. 57.
5. Основні показники діяльності банків України // Вісник НБУ. – 2012. – № 2. – С. 39.
6. Hamblin Mary. Bank lending to agriculture: an overview / Mary Hamblin // Economic Review, 1975, issue Nov, pages 11-16.
7. Eustacius N., Betubiza and David J. Leatham. Factors affecting commercial bank lending to agriculture / N. Eustacius, Betubiza and David J. Leatham // Journal of Agricultural and Applied Economics, 1995, vol. 27, issue 01.
8. Rainelli P. Le financement des entreprises agricoles et industrielles / P. Rainelli // Économie rurale, 1973, vol. 96, issue 1, pages 87-100.
9. Angela Roman and Valentina Diana Rusu. The access of small and medium size enterprises to banking financing and current challenges: the case of eu countries / Angela Roman and Valentina Diana Rusu // Annales Universitatis Apulensis Series Oeconomica, 2012, vol. 2, issue 14, pages 21.
10. Angela Roman and Valentina Diana Rusu. Constraints on bank lending to smes from Romania and supportive measures / Angela Roman and Valentina Diana Rusu // EuroEconomica, 2011, issue 5(30), pages 21-38.
11. Науменкова С. Розвиток кредитування у посткризових умовах / С. Науменкова, С. Міщенко // Банківська справа. – 2013. – №1(109). – С. 3–20.
12. Коваленко Л.О. Модель гармонізації бюджетної і грошово-кредитної політики, орієнтована на розвиток / Л.О. Коваленко, О.В.Абакуменко // Актуальні проблеми економіки. – 2011. – № 7(121). – С.241–252.
13. Колобов Ю. Монетарні параметри розвитку економіки України / Ю. Колобов // Вісник НБУ. – 2012. – № 4 (194). – С. 3–38.
14. Петрик О. Інфляція в Україні та її прогнозування в Національному банку / О. Петрик // Вісник НБУ. – 2012. – № 5(195). – С. 8–12.
15. Арбузов С. Стан і перспективи розвитку грошово-кредитного ринку України / С. Арбузов, О. Щербакова // Вісник НБУ. – 2012. – № 6(196). – С. 3–9.
16. Непочатенко О.О. Організаційно-економічні механізми кредитування аграрних підприємств: моногр. / О.О. Непочатенко – Умань, 2007. – 456 с.
17. Інтернет-ресурс: www.ukrbank.info/stavkanbu.html.

Стаття надійшла до редакції 09.09.2013 р.

*